

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Μέχρι τίς άρχες, κι ακόμα καί τά μέσα τοῦ αιώνα μας, έπικρατοῦσε ή αποψη, όχι μόνο άνάμεσα στούς άνειδικευτους στό θέμα, ἀλλά καὶ άνάμεσα σέ πολλούς διαπρεπεῖς μουσικολόγους, πώς ή μουσική δέν μποροῦσε νά παιξει, στόν κόσμο τῆς άρχαιας Ἑλλάδας, ἔνα ρόλο ισότιμο μέ αὐτόν τῆς γλυπτικῆς, τῆς ποίησης, τοῦ θεάτρου, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οὕτε πώς μποροῦσε νά ξεχει πλησιάσει τά υψη τῶν ἐπιτευγμάτων στίς τέχνες αὐτές. Τότε δῆμως οι γνώσεις μας γιά τὴν ἀρχαια Ἑλληνική μουσική, ήταν ἀκόμα πολύ περιορισμένες κι η ύπόσταση της βασικά παρεξηγημένη ἀπό τούς μελετητές πού προσπαθοῦσαν νά τὴν ἐρμηνεύσουν σ' ἀναλογία μέ τὴν κλασική, π.χ., Δυτική μουσική, χωρίς νά φτάνουν σέ κανένα θετικό συμπέρασμα. Οι παλιότεροι Εύρωπαίοι μελετητές στηρίζονταν κυρίως στην ἐρμηνεία τῶν σωζομένων ἀρχαίων κειμένων, πού φαινόταν δῆμως, τότε ἀκόμη, νά δηγεῖ σ' ἀντιφατικά συμπεράσματα.

Γιάννης Γ. Παπαϊωάννου

Μουσικολόγος

Σιγά-πιγά δύμως οι όριζοντες πλάτυναν. Πέρα από τά πολυτιμότατα άρχαια κείμενα, ή μελέτη τής εικονογραφίας παρείχε μά δύστερη μόνη γιά τη σπουδή αὐτή. Οι χιλιάδες ρητοριστουργματικές παραστάσεις μουσικών σκηνών (σέ αγγεία κυρίως, όλλα και σ' ανάγλυφα, σέ χάλκινα ἀντικείμενα, σέ γραπτές πήλινες πλάκες, κ.ο.κ.) παρόκαπλανταν, με προσεκτική μελέτη, απίθανες λεπτομέρειες γιά τήν κοινωνική και ψυχολογική θέση τής μουσικής στόν χράξιο κόσμο, όλλα και τεχνικές λεπτομέρειες (ότρόπος που παίζονταν, π.χ. η λύρα και διάλογος, έδιναν πληροφορίες γιά κλιμακές και τρόπους, γιά είδους μουσικής κλπ.). Ήταν, οι συνδυασμοί δύο πηγών, γραπτών και εικονογραφικών στοιχείων, ἀπέδωσαν γρήγορα, χάρη στις γόνιμες συνεργητικές συσχετίσεις μεταξύ τους και σύντομα προστέθηκε μία τρίτη πηγή: ή θενομοισιολογική γνώση διλλών μουσικών πολιτισμών, ίδιως τών ἀνατολικών (ἀπό τό Δούναβη ώς την Ἰνδονησία). Άμεσως φάντηκε πώς ή χράξια ἐλληνική μουσική είχε πολύ περισσότερα κοινά στοιχεία μαζί τους, παρά μέ τη Δύση (π.χ. τά έτοιμα μελωδικά και μορφολογικά πρότυπα, τούς «νόμους» τών ἔλληνων μουσικών τῆς ράχαικής μουσικής, συγκρίσιμους με τις ινδικές Ragas, ή τά ἀράβικα Maqam, ἔννοιες πού βρίσκονται και στή θυλαντήν και στή δημοτική μας μουσική, τελείως ἀνύπαρκτες στή Δύση, τή χρήση μικροτόνων — π.χ. χρέες, έξεις κλπ. — τήν πολυύπνωτη ρυθμική πολλά ειδικά δργανά κ.λ.π.). Ή σύγκριση μέ ἀνατολικές μουσικές φώτισε μέμενος μια ὀλόκληρη σειρά από δυσεπιπλωτά ώς τότε προβλήματα και πλούτισε αόριστα περισσότερα τίς γνώσεις μας, στη μεταξύ, είχαν προστεθεί κι ἀλλες κατηγορίες πηγών: τά 40 συζύμενα κατάλοιπα χράξια, σημειογραφίες («παρτιτούρες» βά λέμανε), ἔστως κι ἄν είναι ἀποσπασματικά και δίφυλα συχνά, προσθέτουν μια τέταρτη διάσταση, οι ἀναφορές παλαιότερων ἀράβων μουσικόδυνων, πού ήταν πολύ πιό κοντά στην χράξια μουσική ἀπό δι. έμεις, ἀλάχιστα ἀκόμη γνωστές και πού περιμένουν μετάφραση σέ δυτικές γλώσσες, προσθέτουν μια πεμπτή διάσταση, ή μελέτη τής θυλαντινής και τής δημοτικής μουσικής μας μια πιό Ἑκάβαθρη είκονα γιά τή φύση

και τή σημασία τής όρχασίας ἐλληνικής μουσικής.

Ἔτσι, ξέρουμε πιά σήμερα, χωρίς σύμφιληθηση, πώς ή μουσική στην χράξια Ἐλλάδα είχε μάθησε ἀπόλυτα συγκρίσιμη, ίσως και ἀνώτερη, ἀπό αύτή τών ἀλλών τεχνών πού τόσο διαμαδύουμε. Πάντως, στά κείμενά τους, οι όρχασοι ἀναφέρονται πολύ συχνότερα στή μουσική τους παρά σ' ἄλλες τέχνες. Επειτα, ὅταν προσέδουμε πάνω σ' αγγεία τή συγκέντρωση, την κατάνευξη, τήν ἐκστάση ἀκόμη, τών προώπων πού μετέχουν σέ μουσικές παραστάσεις θλέπουμε δηλητή τή δύναμη, τό βάθος, τήν ἔσαρη, πού συνδέονται μέ τό θαύμα τής μουσικής.

Ξέρουμε σήμερα ότι ή μουσική μεσουράνθησε στήν χράξια Ἐλλάδα σέ μια ἐπάντια πρώματέρη ἀπό δι. οι ἄλλες τέχνες. Ἀργύτερα χράξια μά προσθετική παρακμή: ἔγκαταλεψη τῶν παλιών αὐστηρών προτύπων, ἔγκαταλεψη τούς βασικούς ρόλους τής μουσικής στήν ἐκπαίδευση διλων τῶν παιδιών στό σχολείο, προβολή τού δεξιοτεχνιασμού, τού οικονομοκινή πλουτισμού τῶν ἐπιδέξιων «βεντετών» και ἀλλών στοιχείων πού μή μουσική ίστορια συνδυάζει συνήθηση μέ ἐποχές παρακμής. Παρ' όλα αὐτά, ώς τούς ὑπάτους ἐλληνιστικούς χρήσους και τή ρωμαϊκή ἐποχή, ή μουσική ἔξακολουθεὶ νά παιζεῖ ἔναν σημαντικό ρόλο στή ζωή, ἀν και πολύ λιγότερο «υπόληπτο» παρ'. ὅ.τι μεγάλη όρχασή ἐποχή.

Ἡ ευαισθησία τής χράξιας μουσικής φαίνεται ἀπό τά ἀφάνταστα πολυύπνωτο σύστημα μουσικής θεωρίας πού χρειάστηκε ν' ἀναπτυχθεῖ γιά ὁντόδεσμοι τό πλήθος τῶν λεπτότατων μελωδικών, τονικών, ποικιλμάτικών, ἀγωγικών, ρυθμικών και ἀλλών διακρίσεων πού χρησιμοποιούσαν οι όρχασοι τόσο ἀντει μέ τόση μαστροτρία. Είναι ἀδύνατο σ' ένα σύντομο σημείωμα νά περιλάβουμε τή σημασία τῶν ἀρμονιών, τῶν τόνων, τῶν τρόπων, τῶν τετραχόρδων, τῶν συστημάτων, τῶν γενών, τῶν χρωών, τῶν μετρικών συστημάτων, τῶν νόμων και τού πλήθους τῶν ἔννοιών πού χρησιμοποιεὶ ή όρχασία μουσική θεωρία και πού, ἀπό πολλές ὁποψείς, πάνε πολύ μακριά ἀπ'. ὅ.τι ἡ δυτική θεωρία. Ἐπίσης ἀντίθετα ἀπ'. ὅ.τι πιστεύουταν ώς τώρα, οι όρχασοι Ἐλλήνες κάθε διπλού πάρο αὔρουσαν τήν πολυφωνία. Τή δυτική συγχροική και τονική ἀρμόνια, θεοβαία, τήν ἀγνοούσαν τελείως, διώτας διοι οι ἔξειρωπατικοί πολιτισμοί, γιατί ήταν ἀντίθετη στή βάση τής μουσικής τους.

Μολονότι ή μουσική τής όρχασίας Ἐλλάδας είναι κυρίως φωνητική, οι Ἐλλήνες χρησιμοποίησαν μιά μεγάλη ποικιλία όργανων. Ξεκίνωντας ἀπό ἀλάχιστα, εἰσαχθέντα, διώτας διέλεγον οι ίδιοι οι όρχασοι, ἀπό τήν Ἀνατολή: φόρμημε, αύλας κ.λ.π., πού πολύ σύντομα, τά διαφοροποιήσαν πρός πολλές κατεύθυνσεις, δινοντάς τους μιά καθαρά ἐλληνική, πιά, σφραγίδα. Ξέρουμε κάπου 146 εἰδή μουσικών όργανων στήν χράξια Ἐλλάδα (ὅπου περιλαμβάνονται και οι ποικιλίες ὁρισμένων βασικών τύπων, διώτας οι πολυπληθέστατοι αύλοι — κάπου 50 εἰδή), ἀπό τά ποια 26 έχουμε ταυτίσει με τήν ἀντίστοιχη έκπαση. Παραμένει διώτας ἔνα πλήθος εικόνες μουσικών όργανων πού δέν συνέργειαν διάκριμη πώς τά δύναμαν οι όρχασοι. Τά δργανα αύτά είχαν ἀντούσαν χαρακτήρα τό καθένα, γι' αὐτό και ἤταν μάλλον δύσκολο νά συνδυάσονται: συνήθως παιζονταν μόνα τους, ή ἀνά δύο, ἐνώ είναι σπάνιες οι παραστάσεις πού δειλύνουν 3 ή 4 δργανα πού παιζονταν μαζί.

Ἡ έννοια τής όρχαστρας ήταν ἀνύπαρκτη, και μάλιστα ὀδιανόητη στήν χράξια Ἐλλάδα (διώτας και στήν Ἰνδία) ὅπου τό ἡγικότικο Ιδανικό τής διαύγειας και ἔξαιρετης μελωδικής και ρυθμικής ποικιλίας τάριξιας περισσότερο σ' αύτο πού δνομάζεμε σήμερα «μουσική δωματίου». Είναι περίεργο πού με τή δύση τού ελληνιστικού κόσμου έσθησαν και τά κυριότερα όρχασια ἐλληνικά δργανα (λύρα, κιθάρα, δάρβιτσα, ἀρτες, ἀκόμη κι οι διλαυοί) που ἐπέζησαν μόνο, σέ κατοπινές ἔξειλεις τους, σέ απόμερες περιοχές (π.χ. Ἀνατ. Ἀφρική, ὅπου δρίσκουμε διάφορους τύπους λύρας κ.λ.π.). Τό Βυζαντίο διέσωσε λίγα μόνο πότι τά όρχασα δργανα, συνήθως τά πολυπλοκότερα, ὁ ἐλληνιστικός ύδραυλος ἔγινε τό βυζαντινό δργανό πού ἐδωσε ἀργύτερα τό ἐκκλησιαστικό δργανό τής Δύσης, ἐπίσης διάφορα εἰδή λαούτων (πανδύρα) και πολυχόρδων πέρασαν στό Βυζαντίο.

Πρέπει νά τονιστεί ὅτι διόρος «μουσική» στήν χράξια Ἐλλάδα είχε μιά σημασία πολύ εύρυτερη ἀπό τή σημειωτή, πού περιορίζεται στήν «τέχνη τῶν ήχων». Οπως οι δόλιοι τους μεγάλους όρχασίους ποιλιτισμούς, ὁ διόρος αύτος περιοχές (π.χ. Ἀνατ. Ἀφρική, ὅπου περιλαμβάνεται ἀκότος ἀπό τήν καθαυτή μουσική διόρεις τής πολυφωνίας) στήν πολυφωνία. Τή δυτική συγχροική και τονική ἀρμόνια, θεοβαία, τήν ἀγνοούσαν τελείως, διώτας διοι οι ἔξειρωπατικοί ποιλιτισμοί, γιατί ήταν ἀντίθετη στή βάση τής μουσικής τους.

Τό ἀποτέλεσμα τής μελέτης τών διαφορετικών αύτών πηγών και τών συσχετισμών ἀναμεταβούν τους δύρηγησε σύντομα πολύ μακριά δινοντάς μας μιά πιό Ἑκάβαθρη είκονα γιά τή φύση

τερη έννοια της, ήταν θεμελιακά ριζωμένη μέσα στη λωή, σε κάθε έκφαντή της, γιορταστική (χορός, οινοποσία, πανηγύρια), άθλητική, έκπαιδευτική, θεραπευτική, θρηητική (θρήνος, κτησία, μωρολόδι), λατρευτική (πλήθους θεοτήτων), δραματική, έργασιας, λαρυγκικής ή άστικής, στρατιωτική, για τό γυναίκωντι, κ.λ.π. Σε κάθε εύκαιρια υπήρχε ή άναλογη μουσική, άναλογη στη σύλληψή της, στην έκφρασή της, στην άποδοσή της, μ' άπολυτο σεβασμό, ιδίως στην άρχαική έποχη. «Άλλη μουσική είναι κατάλληλη για θρίνον κι άλλη για γλέντον, άλλη για περισυλλογή κι άλλη για δργιο, άλλη για μέρα κι άλλη για νύχτα, άλλη για χειώναντα κι άλλη για καλοκαίρι, άλλη για λιακάδα κι άλλη για βροχή, κ.ο.κ.» Ή καταληλότερά της έκφρασταν κατά δύο τρόπους: με τό σεβασμό τού «ήθους», τού χαρακτήρα δηλαδή της μουσικής, πού έπειτε ν' ανταποκρίνεται στο χαρακτήρα της κάθε κοινωνικής κατάστασης, και με τούς νόμους, πού άδιμη πλατύτερη προσδιόριζαν, έκτος από τό ήδος και τή μορφή τού μουσικού έργου, κι άλλα γνωρισμάτα του άκομα. Οι διαφορές ήθους, π.χ. άναμεσα στο δύρειο και τό φρύγιο τρόπο, δέν ήσαν άπλως έπιφανειακές, ύποκειμενικές, άλλα αυστηρά προσδιορισμένες όποι ένα σύστημα πού διαχώριζε άπολυτα τίς καταστάσεις, όπως στην άρχιτεκτονική δωρικός ναός διαφέρει βασικά από τό λινούκ, ίση μόνο σά «διάθεση», άλλα και σά μαθηματικά και τεχνικά προσδιορισμένο συστήμα.

Φυσικά δέν έφτασε ώς έμας ο ήχος τής άρχαιας έλληνικής μουσικής. Έμεσα άμως μπορούμε νάχουμε μιά υποτυπώδη ίδεα πρώτα, από τά 40 οωρώμενα σήμερα — αύριο μπορεί νά πληθύνουν — κατάλοιπα αρ-

χαίας μουσικής σημειογραφίας, πού είναι άπολυτα άναγνώσιμα (οι άρχαιοι χρησιμοποίησαν δύο σημειογραφίες, μιά «φωνητική» και μιά «ένόργανη», πού χάρη στούς πίνακες τού 'Αλιπού — 4ος αιώνας μ.Χ. — διαδάσσονται άπολυτα ώς πρός τούς φθόγγους και τό ρυθμό, άλλα ίση και τήν άγανική, τά ποικιλμάτα, τό ήδος τής έκτελέστη, τήν ονερώνωση, και διλλα ούσιωση γνωρισμάτα, πού δέν σημειώνονται). Τό περιεχόμενο τους άμως άποστασιμοκαί και άψιμο με λιγοστές έξαρσεις είναι λιγότερο πολύτιμο άπο θι θά περιμενε κανείς. Δεύτερος τρόπος για νά πλησιάσουμε τήν άρχαια ελληνική μουσική άμεσα, είναι ή θαυμύτερη γνώση της βιζαντινής και τής δημοτικής μας μουσικής. Παρά τίς τερόστιες διαφορές πού χωρίζουν τους κόρδους μας αυτούς (διαφορές έξισοι σημαντικές μ' αύτές που παραπρούμε άναμεσα, π.χ., σε άρχαια και βιζαντινή άρχιτεκτονική), υπάρχουν έντονούτοι, μερικοί πολύ χαρακτηριστικά κοινά στοιχεία μεταξύ τους — κι η πρόσφατη μελέτη προσθέτει όλο και περισσότερα — πού μάς έπιτρέπουν, έστω και τηματικά, νά κατανοήσουμε τόν κόσμο των χαρένων ήχων τήν άρχαιας μουσικής και τή μαγεία τους.

Για νά δώσουμε ένα παράδειγμα: οι δύο μεγάλοι Δελφικοί «Υμνοί στόν Απόλλωνα, γραμμένοι στά τέλη τού Σου αιώνα π.Χ. σε μαρμάρινες πλάκες (Μουσείο τών Δελφών) ένω φινονται νά φύρουν τήν δύψη αυτή έποχη, διασώζουν, άνευτοις, ειδικές κλίμακες και τρόπους (π.χ. πεντατονικό έναρμόνιο μέ μεγάλες τρίτες) πού έδιαρναστήκαν μετά τό 500 π.Χ. είναι πολύ πιθανό λοιπόν πώς παριστάνουν μουσική πολύ άρχαια, της μεγάλης άρχαιας έποχης (πρίν άπο τό 500 π.Χ.) πού διασώθηκε σχεδόν άναλλοιωτή ώς τήν έποχη τής καταγραφής τους, και μας δίνουν έτοις ένα δείγμα τής μεγάλης κλασικής μουσικής τών Ελλήνων. Και μολοντή διασώλεται μια μελωδία μόνο στό μάρμαρο. Ξέρουμε διτο οι ίμνοι αύτοί τραγουδήθηκαν άπο μεγάλη χορωδία Αθηναίων, ειδικό διδαγμένη, μαζί με μουσικά δργανά, μέ ήθοποιούς, μέ δρχηση κ.λ.π. Επρόκειτο έπομένων όχι για ένα τραγουδάκι, άλλα για κάτι πού θά τό δυνούμαζαμε σήμερα «δύπερα» ή «όρατορίο» ή «πολύτεχνο έργο», έργο μεγάλων διαστάσεων και άξεωσεων. Φυσικά άναλογο μέ τό σοφαρό χαρακτήρα τής Ιερατικής τελετής που άρμοζε στή λατρεία τού 'Απόλλωνα (άπ' αύ-

τό τό μάρμαρο διασώθηκε μόνον ένα περίγραμμα, όπως π.χ. ή άρχη τής μελωδίας τού Μπετόβεν, κι η προσπάθειά μας νά άποκαστασθούμε τή μηνημειακή έντύπωση τού συνολικού έργου από την άρχαια καταγραφή μοιάζει μ' έκεινη μελλοντικών έρευνητών π.χ. τού 4.000 μ.Χ., πού θά προσπαθούν νά φανταστούν τό μεγαλειό τής έννατης έχοντας στά χέρια τους μόνο τήν άρχη τής μελωδίας τού φινάλε).

Έτσι, ή ωριμότερη προσέλαση στό θαυμαστό, όπως ξέρουμε πιά, κόσμο τής άρχαιας έλληνικής μουσικής γιά τόν μέσο, άνειδικευτό, σημειώνο πολίτη, ίσως νά είναι ή ένωση τών συγκλονιστικών διπεικούνσεων τών μουσικών στηνών πάνω στά έργα τέχνης πού έτυχε νά φτάσουν ώς έμας.

Σύντομη Βιβλιογραφία

SACHS Curt, *The Rise of Music in the Ancient World, East and West*, New York 1943 σελ.198-278 (ἀποτελεί τήν καλύτερη εισαγωγή στό θέμα).

WEGNER Max, *Das Musikleben der Griechen*, Berlin 1949 (κοινωνική θέση τής μουσικής).

WEGNER Max, *Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums*, 4: *Griechenland*, Leipzig 1963 (πλούσια εικονογράφηση).

HENDERSON Isabel, στό *The New Oxford History of Music*, vol. I: *Ancient and Oriental Music, Anc. Greek Music*, Oxford University Press, London - New York - Toronto 1957 (γενικές πληρωμοφορίες).

ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ Σόλον, *Έγκυκλοπαδία τής άρχαιας έλληνικής Μουσικής*, Αθήνα 1981 (δύο τά θέματα στό μερικό λεκέδο).

PÖHLMANN Egert, *Denkmäler Alttürkischer Musik*, Nürnberg 1970 (κριτικός κατάλογος τών μουσικών κειμένων πού έχουν θρεβετ ήση σημερια).

Music in Ancient Greece

Yannis Papaioannou

It was until recently accepted, not only by non specialists but also by distinguished musicologists that music in the cultural life of ancient Greece had played a minor role than sculpture, poetry, theater or architecture; furthermore, that it by no means could claim achievements equal to the other arts. This misbelief was based both on the limited knowledge of the ancient Greek music and on the mishandling of the subject, since the scholars were trying to study and evaluate it by comparing it with classic western music. As a result they could not reach any positive conclusion. The older, European scholars had mainly based their study on the interpretation of ancient texts that led at that time to contradictory conclusions.